

Савіщенко Ангеліна Віталіївна
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна
проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Всебічний розвиток особистості дитини, її благополуччя, створення необхідних умов для реалізації та захисту її прав і свобод сьогодні визнаються загальнонаціональними стратегічними пріоритетами будь-якої демократичної та правової держави. Тож в умовах міжнародних воєнно-політичних і внутрішньодержавних викликів, створення правового підґрунтя для успішної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб у соціальний простір та визначення чинників їх адаптованості потребують свого доктринального вираження.

Наукові дослідження у сфері визначення правового статусу особи, дитини, а також захисту їх прав, зокрема і дітей внутрішньо переміщених осіб, перебувають у центрі уваги таких вчених як С. С. Алексєєв, О. А. Біда, А. Б. Блага, М. В. Вітрук, А. М. Колодій, В. М. Корельський, К. О. Крахмальова, Б. М. Лазарєв, О. В. Малько, О. А. Мартиненко, Н. І. Матузов, О. О. Мордань, Л. Р. Наливайко, А. Ю. Олійник, Н. М. Оніщенко, А. В. Панчишин, П. І. Пархоменко, О. В. Петришин, О. В. Пономаренко, Н. М. Савельєва, В. М. Селіванов, М. Г. Статкевич, М. С. Строгович, О. В. Сурілов, С. В. Тарабанова, Р. В. Чубук, С. Ю. Чернета, Ю. С. Шемшученко та ін.

Водночас питання окреслення шляхів адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб та розуміння стану виконання функцій держави щодо захисту їх прав і свобод не знайшло свого відображення на рівні комплексних наукових досліджень та залишається найбільш дискусійним.

Авторами дослідницького звіту «Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні», що було сформовано 2019 року в межах проекту «Розвиток соціальної згуртованості в Україні шляхом посилення регіонального та місцевого соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інших осіб, які постраждали від конфлікту»[1], ініційованого неурядовою організацією «Stabilization Support Services» за підтримки посольства Великої Британії в Україні, було встановлено, що станом на 1 січня 2017 року загальна кількість дітей-внутрішньо переміщених осіб в Україні складала 192 917, проте за даними станом на 1 січня 2018 року ця кількість зменшилась та сягала 186 501 дитину. Однак, квантитативна складова цієї категорії осіб, за інформацією від 1 січня 2019 року, значно зросла та становила 204 687 дітей. Отже, ми можемо спостерігати зростаючу динаміку кількості дітей внутрішньо переміщених осіб. Водночас, за даними по регіонах України, найбільша кількість дітей-внутрішньо переміщених осіб на початку 2019 року знаходиться на території Донецької області – 74 012 дітей, Київської – 36 812 дітей, Луганської – 21 384 дитини, Харківської – 19 693 дитини, а також Дніпропетровської – 14 799 дітей та Запорізької – 11 447 дітей.

Задля наочної демонстрації кількісного складу дітей внутрішньо переміщених осіб та розуміння масштабності досліджуваного феномену, ми порівняли загальну чисельність дітей по Україні та визначили серед них частку дітей внутрішньо переміщених осіб відповідно з 2017 по 2019 роки. Таким чином, ґрунтуючись на даних Державної служби статистики України та дослідницького звіту «Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні», нами встановлено, що дитиною внутрішньо переміщених осіб є:

- у 2017 році серед 7 615 606 дітей [2] кожна 39-та;
- у 2018 році серед 7 609 297 дітей [3] кожна 40-ва;
- у 2019 році серед 7 579 703 дітей [2] кожна 37-ма.

Тож, відповідно до положень статті 12 проекту Закону України «Про повну загальну середню освіту» № 0901, прийнятого в цілому 15.01.2020, встановлюватиметься гранична

наповнюваність класів (груп) закладів загальної середньої освіти у 30 учнів [4], середньостатистичний показник наявності дітей внутрішньо переміщених осіб складатиме одну дитину на 2 класи. Однак, зважаючи на нерівномірність територіального розселення серед адміністративно-територіальних одиниць України дітей внутрішньо переміщених осіб, у Донецькій, Київській, Луганській, Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях цей показник буде значно більшим.

Відповідно до психолого-педагогічної доктрини, показниками адаптованості дітей внутрішньо переміщених осіб є: ступінь задоволеності собою, групою, а також різними сторонами своєї життєдіяльності; активне залучення у діяльність приймаючої громади; активність у досягненні поставлених завдань; соціальний комфорт; розуміння можливості реалізації власних цілей у майбутньому; соціально-педагогічна підтримка приймаючої громади [5]. Оскільки дані показники пов'язані з безпосередньою реалізацією положень статті 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» №1706-VII від 20.10.2014, ступінь адаптованості підлягає підвищенню. Зокрема щодо дітей внутрішньо переміщених осіб передбачено:

- 1) влаштування у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- 2) соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, у яких виховуються такі діти, соціальне супроводження таких сімей і дітей;
- 3) зарахування внутрішньо переміщених дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і соціальний квартирний облік за місцем їхнього обліку як внутрішньо переміщених осіб;
- 4) забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані;
- 5) проведення роботи з виявлення дітей, переміщених без супроводження батьків, інших законних представників, встановлення особи дитини, пошук її батьків, влаштування таких дітей у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням потреб дитини тощо [6].

Однак попри наявний рівень уваги до проблеми забезпечення прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб на нормативно-правовому рівні, вітчизняне законодавство потребує свого вдосконалення у цій сфері. Так, заслуговує на увагу ізраїльський досвід забезпечення прав і свобод людини та громадянина на високому рівні, зокрема надання репатріантам-дітям війни забезпечення права на медичну допомогу (пожиттєвого безоплатного системного медичного обстеження, отримання будь-яких медичних послуг тощо), надання права володіння, користування наданим державою житлом, відповідно до високих соціальних стандартів [7]. Єдиним обмеженням щодо останнього є неможливість передавати виділене житло у спадок або ж будь-яким іншим способом ним розпоряджатись.

Таким чином, забезпечення прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб, зокрема соціальних, культурних, економічних потребує вдосконалення у таких напрямках: 1) реалізація права на житло: створення програми доступу до житла з правом пожиттєвого користування; 2) реалізація права на охорону здоров'я та медичну допомогу: створення програми медичного супроводження та безоплатного надання медичних послуг впродовж усього життя; 3) реалізація права на освіту: можливість позачергового зарахування дітей до дошкільних навчальних закладів, створення додаткових місць у загальноосвітніх навчальних закладах, впровадження програми державного фінансування навчання дітей внутрішньо переміщених осіб у вищих навчальних закладах країни, а також програми фінансування позашкільної освіти. Отже, розробка конкретних правових заходів забезпечення прав і свобод дітей внутрішньо переміщених осіб, використання та впровадження позитивного міжнародного досвіду надасть можливість створити безпечне соціальне середовище для життя та існування громадян, а також стане підґрунтям для прогресивного розвитку держави, зокрема і на регіональному рівні.

1. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт в Україні. Дослідницький звіт. URL: <https://radnyk.org/wp-content/uploads/2019/10/Doslidnyczkyj-zvit-Dity-yakyh-torknuvsya-zbrojnyj-konflikt-v-Ukrayini-.pdf> (дата звернення - 9.02.2020)

2. База даних. Державна служба статистики. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/staffile_c.asp (дата звернення - 08.02.2020)

3. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2018 року URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_gpnu2018.pdf (дата звернення - 08.02.2020)

4. Проект Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 29.08.2019 р. № 0901.

URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66333 дата звернення - 19.02.2020)

5. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017 № 21. С. 204–213.

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 94. Ст 2.

7. משרד העלייה והקליטה URL: https://www.gov.il/he/departments/ministry_of_aliyah_and_integration (дата звернення - 17.02.2020)

Фролова Вікторія Петрівна
аспірант Національної академії
Служби безпеки

ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У науковій та публіцистичній літературі, нормативно-правових актах та засобах масової інформації нерідко можна зустріти термін «спеціальні служби». Зазначене поняття здебільшого використовується для позначення різних правоохоронних, розвідувальних та контррозвідувальних органів. Утім, можна зустріти цей термін і у назвах служб транспорту, швидкої допомоги, пожежної охорони, приватних охоронних фірм та багатьох інших.

Наприклад, у нашій державі у складі Міністерства оборони України діє Державна спеціальна служба транспорту [1], у Запорізькій області працює Комунальна спеціальна воєнізована аварійно-рятувальна служба [2], називає себе спеціальною службою Державна служба зайнятості [3] та ін.

Аналіз чинного законодавства України у сфері забезпечення державної безпеки дає підстави стверджувати, що термін «спеціальна служба» можна зустріти в законах України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», у Воєнній доктрині України, затвердженої Указом Президента України від 24.09.2015 року № 555/2015 (далі - Воєнна доктрина), в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 (далі - Концепція), Стратегії Національної безпеки України (далі - Стратегія), затвердженої Указом Президента України від 06.05.2015 № 287/2015 та ін.

Так, у статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України» до завдань СБ України серед іншого відноситься «захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб» [4]. У Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» термін «спеціальні служби іноземних держав» застосовується при розкритті поняття «контррозвідувальна діяльність», визначенні її завдань, мети, підстав проведення [5].

У Воєнній доктрині «спеціальні служби іноземних держав» згадуються у контексті проведення ними щодо України технічної розвідки, розвідувально-підривної діяльності, а також при формулюванні основних завдань СБ України [6].

Концепція при визначенні основних завдань сектору безпеки і оборони України та СБ України вказує на розвідувально-підривну діяльність та спеціальні інформаційні операції і впливи «іноземних спеціальних служб». Утім, вона також говорить про трансформацію СБ України на «спеціальну службу» під час її реформування [7].

На відміну від Концепції Стратегія деталізує мету реформи Служби безпеки України, яка полягає у створенні «динамічної, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальної служби» тощо [8]

Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що в наявних нормативно-правових актах тлумачення поняття «спеціальна служба» та критерії віднесення державних органів України до цієї категорії відсутні. Найчастіше в чинних нормативно-правових актах вживається поняття «спеціальна служба іноземної держави» або іноземна спеціальна служба, яке також не розкрито.

Відсутність тлумачення терміну «спеціальна служба» вносить непорозуміння в обґрунтування компетенції державних органів України, які проводять розвідувальну та контррозвідувальну діяльність, вносить дисбаланс у розмежування сфер їхньої діяльності та взаємодії з правоохоронними органами України, іноземними інституціями, продукує плутанину у нормативно-правовому забезпеченні основних функцій і повноважень, визначенні основних завдань та напрямів їхньої діяльності.

З точки зору практики, визначення дефініції «спеціальної служби» на законодавчому